

Tiesībsarga 2022.gada ziņojums Saeimā 20.04.2023.

Cienījamais Saeimas priekšsēdētāj,

deputāti, dāmas un kungi!

Pateicos par iespēju Jūs šodien uzrunāt un atskatīties uz dažiem 2022.gada veikumiem cilvēktiesību un labas pārvaldības jomā Latvijā. Viennozīmīgi, būtisku izaicinājumu un reizē aktualitāti cilvēktiesību nodrošināšanā atnesa Krievijas īstenotais karš Ukrainā – sākot no bēgļu uzņemšanas un visbeidzot ar naida runas izvērtēšanu.

Tomēr vispirms vēlos atgādināt par šī gada janvārī jums nosūtīto vēstuli par neatliekami risināmiem jautājumiem, ko esat saņēmuši mantojumā kā iepriekšējā sasaukumā nepaveiktos darbus cilvēktiesību un labas pārvaldības jomā. Diemžēl no jums, cienījamie Saeimas deputāti, līdz šim neesam saņēmuši nekādu atbildes reakciju par vēstulē norādītajiem jautājumiem.

Tie ir 11 aktuāli jautājumi, kuru virzība ilgstoši nav sekmējusies vai par kuru nozīmību iedzīvotāji pauž savos iesniegumos, vai to iekļaušanu dienaskārtībā pieprasa Latvijas uzņemtās starptautiskās saistības.

Un šie jautājumi ir:

[*] ar (ne)labas likumdošanas praksi saistīta problemātika, proti, – likumprojektu virzība Saeimā (uzskatu, ka Saeimas kārtības rullī, jāveic grozījumi un jānosaka termiņu, kādā komisijā ir uzsākama likumprojekta izskatīšana), bērna labāko interešu kā prioritātes noteikšana arī tiem likumprojektiem, kas netieši var skart bērnu; un atbildība par naida runu (uzskatu, ka ir nepieciešams noteikt administratīvo atbildību par naida runu attiecībā uz nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu, kā arī par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu);

[*] Stambulas konvencijas ratificēšana,

[*] juridiska aizsardzība viendzimuma partneru ģimenēm,

[*] īpaši esmu akcentējis valdības izdevumus sociālajai drošībai un veselības aprūpei; bērnu psihiskās veselības aprūpes prioritāti; minimālo ienākumu līmeņu adekvātumu; diskriminējošu situāciju saistībā ar ģimenes valsts pabalstiem viendzimuma pāru ģimenēs; netaisnīgus noteikumus minimālās sociālās apdrošināšanas iemaksu sistēmā un nekonsekvences izdienes pensiju sistēmā.

Šis ir tikai dažas no jomām, kurās nepieciešama aktīva likumdevēja rīcība. Tomēr izvēlētās lielākoties ir tādas, kur pozitīva virzība nav novērojama gadiem. Tādēļ es aicinu jūs, 14.Saeimas deputāti, uzlabot Latvijas iedzīvotāju dzīves līmeni un tiesisko aizsardzību, tādējādi veidojot Latviju par vietu, kur ikviens Latvijas iedzīvotājs jūtas vērtīgs un aizsargāts!

Savukārt, atskatoties uz savu veikumu, vispirms vēlos Jūs iepazīstināt ar būtisko **bērnu tiesību** jomā.

Ģimenes tiesu izveidošana

2022. gada janvārī noslēdzās bāriņtiesu apvienošana. Latvijā ir 43 bāriņtiesas iepriekšējo 117 vietā. Nolūkā nodrošināt kvalitatīvu un bērna labākajām interesēm atbilstošu lēmuma pieņemšanas procesu ar 2021. gada grozījumiem Bāriņtiesu likumā noteiktas augstākas kvalifikācijas prasības bāriņtiesas sastāvam. Tomēr grozījumu mērķis nav sasniegts. Bāriņtiesās ir personāla krīze un tās nevar kvalitatīvi veikt savus pienākumus. Aktualizējušās arī ētikas problēmas. Ir pienācis laiks izveidot ģimenes tiesas, kas pārņemtu lēmumu pieņemšanas funkciju, savukārt pārējās funkcijas pārņemtu pašvaldību sociālie dienesti.

Pirmsskolas pieejamība bez maksas

2022. gadā 21 pašvaldībā rindā uz pašvaldības bērnudārzu bija 6 868 bērni. Ietilpumam risinājums ir Satversmes 112. pantā noteiktās tiesības bez maksas iegūt izglītību papildināt ar pirmsskolas izglītību. Tas liktu pašvaldībām, kura nepilda pienākumu nodrošināt bērniem iespēju iegūt pirmsskolas izglītību pašvaldības dibinātā izglītības iestādē, aktīvāk meklēt problēmas risinājumu.

Bērna juridiskā pārstāvība

Konstatēts, ja bērns palicis bez likumisko pārstāvju gādības, līdz bērnam piemērotas aprūpes formas piemeklēšanai bērns dažkārt paliek bez juridiskā pārstāvja. Piemēram, bērns ievietots krīzes centrā līdz ārpusģimenes aprūpei, līdz radinieki nokārto aizbildņa statusu u.c. Situācija, kad bērns paliek bez juridiskā pārstāvja, neatbilst bērna labākajām interesēm un nav pieļaujama. Labklājības ministrijai sniegts priekšlikums novērst trūkumus Bāriņtiesu likumā. Ministrija organizēja diskusiju, tomēr situācija nav atrisināta. Līdz ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanai bērnu būtu jāpārstāv bāriņtiesai.

Savukārt **sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesībās** izceļamas būtu šādas tēmas:

Par minimālo ienākumu līmeņa pārskatīšanu

Ņemot vērā būtisko patēriņa cenu pieaugumu ir secināms, ka garantētā minimālā ienākuma līmenis un valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmērs nav pietiekams, lai segtu pat pārtikas iegādes izdevumus. Arī 2023. gada otrajā pusē plānotais minimālo ienākumu sliekšņa palielinājums no 109 eiro uz 125 eiro nebūs pietiekams, lai nodrošinātu cilvēka cieņai atbilstošu dzīvi. Vēlos atgādināt Satversmes tiesas norādīto, ka valstij ir arī pienākums regulāri vērtēt sniegtā sociālās palīdzības apmēra pietiekamību, lai garantētu, ka tas atbilst sociālajai realitātei un trūcīgām personām tiek nodrošināta tām nepieciešamā palīdzība.

Par valsts sociālo pabalstu pārskatīšanu

Esmu secinājis, ka pabalsti, kas tiek piešķirti, bērnam ienākot ģimenē, ilgstoši nav pārskatīti. Lai gan kopš pēdējām pabalstu un piemaksu apmēra izmaiņām būtiski ir palielinājušās gan preču un pakalpojumu cenas, gan vidējā darba samaksa, pabalstu un piemaksu apmēra pārskatīšana nav notikusi. Līdz ar to esmu aicinājis Ministru kabinetu pilnveidot regulējumu valsts sociālo pabalstu apmēra noteikšanai un pārskatīšanai.

Par kavēšanos ar invaliditātes ekspertīzes veikšanu

Konstatējot sistemātiskus kavējumus invaliditātes ekspertīzes veikšanā un attiecīga lēmuma pieņemšanā, vērsos Labklājības ministrijā ar aicinājumu rast nekavējošu risinājumu. Pēc manas iesaistes tika veikti grozījumi normatīvajos aktos.

Trūkumi trauksmes celšanas mehānismā

Uzskatu, ka valstī izveidotais trauksmes cēlēja tiesību aizsardzības mehānisms nav skaidrs. Trauksmes celšanas likumā nav noteikta kompetentā institūcija, kas varētu nodrošināt trauksmes celšanas jautājumu kontroli, tostarp, veikt pārbaudi, vai institūcija, kas izskatīja trauksmes cēlēja ziņojumu, ir nodrošinājusi personas tiesību aizsardzību. Tāpēc esmu rosinājis apsvērt, vai kompetentā institūcija nevarētu būt prokuratūra, un aicinājis Valsts kanceleju veikt pasākumus, lai novērstu konstatētos trūkumus.

Pilsonisko un politisko tiesību jomā vēlos izcelt šīs tēmas:

Vēlēšanu tiesības

2022. gads bija Saeimas vēlēšanu gads, tāpēc kā savu prioritāti noteicu vēlēšanu procesa norises novērošanu ieslodzījuma vietās un psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kā arī sabiedrības izglītošanu pilsoniskās līdzdalības jautājumos.

Kopumā konstatēts, ka vēlēšanu process tika organizēts veiksmīgi, tomēr arī secināts, ka nepieciešams veikt vairākus uzlabojumus, lai nodrošinātu arī visu cilvēku ar invaliditāti pilnvērtīgu dalību vēlēšanās. Šis jautājums ir aktuāls un jārisina nekavējoties, jo jau 2024.gadā būs Eiropas parlamenta vēlēšanas.

Tiesības pildīt valsts dienestu

Lai arī ir pieņemts un izsludināts Valsts aizsardzības dienesta likums, joprojām diskutabli ir aspekti, kas skar tiesības uz privāto dzīvi, domu un uzskatu brīvību, dzimumu līdztiesību un sociālo nodrošinājumu.

Tiesības uz taisnīgu tiesu

Pārskata periodā esmu sniedzis vairākus priekšlikumus nozares ministrijām un likumdevējam tiesību uz taisnīgu tiesu aspektā, piemēram: atkārtoti aktualizēju jautājumu par aizskartā mantas īpašnieka pārstāvības noformēšanu; sniedzu priekšlikumu papildināt Kriminālprocesa likuma 631. pantu, lai nodrošinātu ikvienas personas efektīvu tiesību aizsardzību procesā par noziedzīgi iegūtu mantu. Esmu lūdzis Saeimas atbildīgajai komisijai pārskatīt Ceļu satiksmes likuma 71. panta otro daļu, kas, iespējams, nepamatoti paredz atšķirīgus naudas sodu apmērus dažādiem administratīvā pārkāpuma subjektiem. Šis jautājums vēl ir Saeimai dienas kārtībā.

Par Ukrainas civiliedzīvotāju uzņemšanu

Reaģējot uz Ukrainas civiliedzīvotāju masveida pieplūdumu un publiski izskanējušajām problēmām, vērsos Ministru kabinetā ar aicinājumu veidot tādu regulējumu, kas atbilstu Ukrainas civiliedzīvotāju faktiskajām vajadzībām un īpaši rūpētos par mazaizsargātajām grupām. Īpaša uzmanību aicināju pievērst cilvēku tirdzniecības riskiem.

Tiesības uz vārda brīvību

Demokrātiskā sabiedrībā vārda brīvības robežas ir plašas, tomēr ir arī robežas, kuras pārkāpjot jau vairs nedarbojas vārda brīvības aizsardzība, kā tas ir naida runas gadījumā.

Neraugoties uz šausminošajiem Krievijas pastrādātajiem noziegumiem pret Ukrainu, bija cilvēki, kas izteica un joprojām pauž atbalstu Krievijai un tās pastrādātajiem kara noziegumiem.

2022. gadā no Valsts drošības dienesta esmu saņēmis 44 materiālus ar lūgumu izvērtēt, vai izteikumi ietilpst vārda brīvības robežās. Ieskatam – 2021. gadā no Valsts drošības dienesta izvērtēšanai tika saņemti astoņi, bet 2020. gadā – trīs materiāli.

Latvijas normatīvajā regulējumā ir noteikta kriminālatbildība par naida runu. Tomēr publiskajā telpā nereti sastopami izteikumi, kas būtu uzskatāmi par naida runu, bet par kuriem nebūtu piemērojama kriminālatbildība. Kā sākumā teicu, esmu nosūtījis Saeimai vēstuli, ka ir nepieciešams noteikt arī administratīvo atbildību par naida runu attiecībā uz nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu, kā arī par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu.

Tiesībsarga institūcijai *de iure* salīdzinoši jauna funkcija ir **nacionālais preventīvais mehānisms**, bet *de facto* šo pienākumu esam veikuši jau kopš Valsts cilvēktiesību biroja laikiem. 2022. gadā kopumā tika veiktas 62 vizītes.

Darbinieku piesaiste un kvalificētu speciālistu pieejamība

Pēdējos gadus, apmeklējot iestādes, kurās personām ir ierobežota brīvība vai var tikt ierobežota brīvība (piemēram, sociālās aprūpes iestādes), arvien biežāk sarunās izgaismojas jautājums par izaicinājumiem darbinieku piesaistē (t.sk., kvalificētu speciālistu pieejamību valstī), kas var apgrūtināt tiesiskajā regulējumā noteikto prasību īstenošanu. Līdz ar to individuālos gadījumos pie noteiktu apstākļu kopuma varētu rasties cilvēktiesību pārkāpumi, kas var tikt vērtēti arī Satversmes 95. panta tvērumā, kurā ir nostiprināta cilvēka cieņa kā konstitucionāla vērtība un noteikts sliktas izturēšanās aizliegums. Vēršu uzmanību, ka cilvēktiesību pārkāpumus nevar attaisnot ar finanšu vai citu resursu trūkumu.

Ar detalizētu cilvēktiesību un labas pārvaldības problemātikas izklāstu Jūs varat iepazīties tiesībsarga 2022.gada ziņojumā, kas ir jūsu rīcībā. Saskaņā ar likumu mans pienākums ir jautājumos, kas saistīti ar cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu, atklāt trūkumus tiesību aktos un to piemērošanā, kā arī veicināt šo trūkumu novēršanu. Tāpēc katrā šādā situācijā vēršos pie attiecīgā tiesību akta izdevēja vai piemērotāja ar konkrētām rekomendācijām. Gada ziņojumā iekļautas tikai būtiskās 110 rekomendācijas, kas sagrupētas pa adresātiem, kā arī norādīts, vai attiecīgā iestāde rekomendāciju ir ņēmusi vērā. Ievēroto vai daļēji ievēroto rekomendāciju īpatsvars ir salīdzinoši augsts - 72,22 %. Ceru, ka rekomendāciju izpildes pārskats būs laba ceļa karte parlamentārai kontrolei, lai cilvēktiesības un laba pārvaldība tiktu nodrošināta vēl pilnīgāk.

Savukārt šim **2023.** gadam esmu noteicis šādas **prioritātes**:

Bērnu tiesību jomā:

- Bērnu tiesības uz identitāti.
- Bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu informēšana par sociālajām garantijām pēc pilngadības.
- Situācijas izpēte par mācību pieejamību pašvaldībās vecākiem par nevardarbīgām bērna disciplinēšanas metodēm.

Sociālo un ekonomisko tiesību jomā:

- Trūkumi kompensējamo medikamentu sistēmā.
- Grupu māju pakalpojums cilvēkiem ar ļoti smagu invaliditāti.
- Trūkumi traucējoša trokšņa ierobežošanas mehānismā.

Pilsonisko un politisko tiesību jomā:

- Pagaidu aizsardzības pret vardarbību līdzekļu piemērošana tiesās.
- Sabiedrības, tai skaitā profesionāļu, izglītošana par aktuāliem cilvēktiesību jautājumiem.

Viens no šī gada nozīmīgiem politiskiem noteikumiem viennozīmīgi ir Valsts prezidenta vēlēšanas. Tāpēc es aicinu lielāku vērību pievērst dzimumu līdztiesības jautājumiem. Latvijā noteikti ir veicināma sieviešu dalība politiskajos procesos un lēmumu pieņemšanā. Ar nožēlu secinu, ka līdz šim publiskajās debatēs par piemērotu Valsts prezidenta amata kandidatūru nav iekļauta neviena sieviete.

Paldies par jūsu uzmanību un laiku! Un aicinu uz saturīgu sadarbību mūsu Latvijas iedzīvotāju labā!